

УДК 355.01:341.322

ЛЕОНОВ Б.Д., доктор юридичних наук, провідний науковий співробітник,
Національна академія СБ України

РИЖОВ І.М., доктор юридичних наук, доцент, головний науковий співробітник,
Національна академія СБ України

КОМПОЗИТНА СТРАТЕГІЯ ПРОТИДІЇ МЕРЕЖЕВИМ ТА ГІБРИДНИМ ВИКЛИКАМ СУЧАСНОГО ТЕРОРИЗМУ

Анотація. У статті висвітлюється аналіз стратегій протидії мережевим та гібридним викликам сучасного тероризму.

Ключові слова: тероризм, протидія тероризму, антитерористична стратегія.

Аннотация. В статье освещается анализ стратегий противодействия сетевым и гибридным вызовам современного терроризма.

Ключевые слова: терроризм, противодействие терроризму, антитеррористическая стратегия.

Summary. The article considers analysis of strategies of combating network and hybrid threats of modern terrorism.

Keywords: terrorism, counter-terrorism, counter-terrorism strategy.

Постановка проблеми. Якщо оцінювати ефективність антитерористичних кампаній як співвідношення витрат до результатів – результат буде жалюгідний. Відсутність прогресивних механізмів активної протидії тероризму, ефективних способів викорінювання його причин указує на певну кризу існуючих зовнішніх і внутрішніх політичних стратегій боротьби з цим суспільно небезпечним явищем. Однією з причин такого стану є загальна невідповідність стратегій протидії тероризму вимогам часу.

Сучасний тероризм – це не стільки збройне протистояння, скільки особлива форма інформаційної війни, з використанням заздалегідь підготовленого дезінформаційного контенту, спеціально підготовлених інформаційних груп, що використовують методи дестабілізації соціально-політичної обстановки в державі [1, с. 87]. Сенс терористично-мережевої війни полягає у формуванні громадської думки, продукуванні певних соціальних процесів для того, щоб віртуальне співтовариство стало співучасником формування віртуального страху, за відсутності якого терористична діяльність є малоефективною. Таким чином, суспільство залучається до терористичної діяльності, будучи її учасником. Сьогодні суто військові методи у боротьбі з тероризмом є недостатньо ефективними. Про це свідчить затяжна антитерористична операція на сході країни. Вимогою сьогодення є необхідність адекватної відповіді новим викликам тероризму, яка потребує опанування більш тонких технологічних концептів з використанням інноваційних інформаційних та мережевих технологій.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичним та методологічним проблемам боротьби з тероризмом присвячена низка наукових праць з різних спеціальностей. Більшість з них присвячена кримінально-правовим та кримінологічним аспектам протидії тероризму та розробці оперативно-тактичних засобів і прийомів боротьби з терористичною діяльністю на рівні планування та організації проведення антитерористичної операції.

Вагомий внесок у розвиток сучасної контртерористичної парадигми зробили українські дослідники: В.Ф. Антипенко, В.П. Богданов, Т.С. Бояр-Созонович, В.О. Глушков, В.С. Горбатюк, М.Г. Гуцало, В.П. Ємельянов, В.В. Крутов, В.В. Остроухов, Ю.А. Лапутіна, В.А. Ліпкан, А.С. Шаповалов та інші. Водночас, залишаються недостатньо вивченими концептуальні та методологічні засади функціонування загальнодержавної системи боротьби з тероризмом, основні стратегії національної безпеки в контексті протидії тероризму.

Метою статті є аналіз існуючих можливостей вдосконалення національної безпеки шляхом формування та реалізації композитних стратегій боротьби з тероризмом та супутніми йому викликами.

Виклад основного матеріалу. Взагалі, вироблення й реалізація ефективної стратегії боротьби зі злочинністю – справа, якою займалися всі держави не одну сотню років, але помітних результатів так і не досягли.

В історичному плані основна стратегія проста: злочинців треба нейтралізувати з метою запобігання вчиненню ними та іншими особами нових злочинів.

В історичній практиці регулярні війська застосовувалися усередині країни досить часто. Згадаємо хоча б повстання Разіна, Пугачова, Болотникова й інших, коли війська використовувалися в боротьбі з тими, кого влада визнавала злочинцями. Як свідчить історія, використання збройних сил є не найкращим способом розв’язання соціальних конфліктів. Якщо населення підтримує опозиційні сили у протистоянні з владою, то така влада приречена.

Водночас, сучасні військові доктрини також передбачають використання військ для припинення окремих тяжких злочинів, у т.ч. терористичних.

Між тим тероризм істотно відрізняється від проявів загальнокримінальної злочинності. Специфіка тероризму полягає у тому, що основною його мотивацією є боротьба із системою, що генерує алгоритм соціального керування. Відповідно стратегії боротьби з тероризмом повинні відрізнятися від загальноприйнятих стратегій боротьби зі злочинністю хоча б тому, що злочинці, як правило, викликають негативне ставлення суспільства, на тілі якого вони паразитують. Терористи найчастіше знаходять негласну підтримку серед певної частини населення, яке поділяє їхні погляди. Саме ця частина населення схвалює й мету терористів, іноді, можливо, засуджуючи їхні методи. У тому випадку, коли діяльність терористичних груп підтримується певною частиною населення, стратегія знищення або ізоляції опозиційно налаштованих терористичних груп чи організацій втрачає свій сенс, оскільки практично неможливо встановити коло їхніх прихильників і послідовників. На наш погляд, раціонально моделювати реакцію різних соціальних систем на ту чи іншу стратегію боротьби з суспільно небезпечним явищем перед її застосуванням. В іншому випадку результат застосування такої стратегії є важкопрогнозованим [2].

Тероризм являє собою складне, багатомірне явище. Крім правових, він торкається цілого ряду інших проблем – політичних, психологічних, соціальних, історичних, технологічних та ін. Саме тому світовому співтовариству дотепер не вдалося виробити оптимальних стратегій боротьби з цим негативним явищем. Цей факт зумовлює необхідність більш детального аналізу стратегій боротьби з тероризмом, їх позиціонування в свідомості населення, в інтересах якого ця боротьба ведеться.

З урахуванням прагнення України до набуття членства в ЄС зупинимося більш детально на сучасних стратегіях боротьби з тероризмом, які використовуються в окремих європейських країнах.

Боротьба з тероризмом залишається для країн ЄС одним із пріоритетних напрямів діяльності із забезпечення національної безпеки. Базовим документом для опрацювання національних стратегій країнами ЄС є Контртерористична стратегія ЄС 2005 р. (EU Counter-Terrorism Strategy), яка визначає 4 основні напрями діяльності: запобігання (prevention); захист (protect); впровадження (pursue); реагування (respond).

Контртерористичні заходи ЄС включають європейський ордер на арешт, посилення візової системи в межах Шенгенської зони, біометричні дані у паспортах, протидію фінансуванню тероризму, запобігання радикалізації молоді.

Деякі країни, наприклад Нідерланди, використовують у національних програмах умовний поділ усієї антитерористичної діяльності на два напрями: “репресивні заходи” та “превентивні заходи”. При цьому особлива увага приділяється саме превентивним заходам, спрямованим на виявлення злочинної діяльності на ранніх стадіях.

Стратегія боротьби з тероризмом Швеції на період 2012 – 2012 рр. визначає три головні напрями діяльності: 1) профілактика тероризму; 2) запобігання тероризму; 3) реагування на інциденти терористичного характеру.

Діюча у Великобританії Стратегія Об’єднаного Королівства з протидії тероризму (The United Strategy for Countering Terrorism) виділяє чотири напрями зусиль: запобігання; переслідування; захист; підготовка.

Відповідно до контртерористичної стратегії Канади боротьба з тероризмом складається із запобігання (prevention); виявлення (detect), протидії (deny), реагування (respond). Для кожного напрямку діяльності стратегія визначає мету, бажані результати та конкретні програми, які необхідно запровадити [3].

Отже, сьогодні існує щонайменше три концептуальні стратегії боротьби з тероризмом. Власне насильницьке протиборство в контексті боротьби за існування, результатом якої служить загибель найменш пристосованих до даних умов життя індивідуумів (соціальних груп і систем) і виживання більш пристосованих, тобто певні еволюційні процеси, боротьба як знищення супротивника (класового, економічного і т.п.) ворога в ході воєнних дій і спеціальних операцій, або превентивне забезпечення неможливості його повноцінного функціонування, т.зв. інформаційна чи “безкровна” боротьба [4, с.151-152; 6].

Перша з названих стратегій вже втратила свої позиції, у всякому разі в практиці боротьби з міжнародним тероризмом, підтвердивши свою неефективність. Друга – навіть за умови наявності антитерористичних формувань – засвідчила також недостатню ефективність, зокрема, у протидії сучасним мережевим та гібридним викликам, які притаманні сучасному інформаційному суспільству. Третя стратегія протидії тероризму є більш досконалою, але в умовах проведення широкомасштабної антитерористичної операції (далі – АТО) має винятково профілактичне значення.

Як гіпотетичний, можна розглядати варіант гуманної війни з тероризмом, коли нейтралізація терористичної загрози здійснюється шляхом недопущення розвитку факторів, які зумовлюють виникнення терористичної діяльності.

Сучасний тероризм активно опановує мережеві технології та активно застосовується воюючими сторонами як ефективна зброя епохи мережових війн [5, с. 10]. Протидія тероризму потрібно мережевими засобами, адаптувавши ефективні технології до власних умов і цілей. Генеральна стратегія моніторингових технологій базується на оперативному реагуванні на соціальні трансформації та їх наслідки, тому вимагає миттєвої адекватної відповіді.

В оцінках технологій сучасного тероризму фахівці дедалі частіше оперують терміном “гібридна” або “компаундна” війна. Дійсно, гібридна війна як військова

стратегія, передбачає використання різних дій воєнного, дипломатичного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей. Слід відзначити тенденції зміни пріоритетів у виборі стратегій у бік використання невійськових формувань, насамперед задля ускладнення кваліфікації дій агресора з позицій сучасного міжнародного права.

Насправді, мабуть, історія не в змозі навести хоча б один приклад “чистої” військової агресії. Війни завжди передбачають використання партизанської та диверсійної тактики. Подекуди, на підготовку лояльних до агресора груп місцевого населення, екстремістських та терористичних рухів витрачається багато часу й коштів, при цьому зв’язок з ними офіційно заперечується. І це є реальністю, від якої нікуди не подінешся.

Як відомо, полководці Стародавнього Риму при проведенні своїх військових кампаній широко використовували, поряд з регулярними римськими легіонами, допоміжні іррегулярні загони, складені здебільшого з так званих варварів. У боротьбі за утримання територій Рим широко використовував одних варварів проти інших, нацьковуючи їх один на одного. Звідси, до речі, і відомий принцип “розділяй і володарюй”.

Будь-яка агресія передбачає певну систему, що включає в себе не тільки чисто військову, а й військово-політичну, економічну та інформаційну складову. Війна припускає також заходи налагодження контакту з населенням захоплених територій та залучення його в ті чи інші допоміжні формування для того, щоб, як мінімум, ці самі території втримати [5; 6]. Кумулятивний ефект від впливу гібридних загроз забезпечується реалізацією комплексу цих заходів.

Ті, хто ігнорував або не повною мірою реалізовував ці, умовно кажучи, не чисто військові складові, зазвичай, зазнавали поразки у війні. Відповідно, програвали війну й ті держави, які у підготовці стратегій відповіді агресору робили ставку тільки на військову складову, ігноруючи решту інших.

Так, Стратегія національної безпеки України “Україна у світі, що змінюється” в оцінках рівня загроз життєво важливим інтересам України і визначенні стратегічних пріоритетів політики національної безпеки та напрямках удосконалення механізмів їх реалізації навіть не оперує терміном “агресія” [7]. Крім цього, не враховані як загрози ключові елементи гібридної війни, насамперед протидія впливам соціально-інформаційних технологій маніпулювання свідомістю. Це стало однією з причин тих значних втрат, які зазнає українське суспільство внаслідок проведення АТО, основний зміст якої зводиться до протидії гібридним викликам сучасного тероризму.

Стало зрозумілим, що адекватність відповіді подібним викликам має бути відпрацьована на рівні відповідних стратегій. На нашу думку, враховуючи досвід організації та проведення АТО, стратегія протидії новим викликам і загрозам має будуватися на принципах поєднання на рівні системних елементів різних за принципами й змістовним наповненням складових антитерористичних заходів. Зокрема, вбачається наявність таких складових:

- військова;
- оперативна або спеціальна;
- соціально-інформаційна або пропагандистська.

Цілком логічно, що потенційними учасниками військової дії мають бути представники військових формувань, оперативної – представники спеціальних підрозділів суб’єктів боротьби з тероризмом, соціально-інформаційної – їхні підрозділи, до компетенції яких віднесено формування та реалізація відповідної інформаційної політики.

Досвід проведення АТО свідчить про наявність відповідних сил та засобів боротьби з тероризмом, але через їх різну відомчу належність, ефективне застосування цих сил і засобів вбачається проблематичним.

Одним з перспективних напрямів формування стратегій протидії гібридним викликам може бути розглянута технологія поєднання вищеописаних складових межах єдиного структурного підрозділу (органу). Йдеться про своєрідний композитний стиль (складний, змішаний, що відрізняється поєднанням елементів інших стилів) формування симетричної відповіді.

Отже, композитна стратегія – своєрідна суміш системних елементів – спеціальних антитерористичних сил, різних за сутністю, принципами формування впливу на терористичну діяльність, технологіями, але за умови їх поєднання в межах єдиного оперативного підпорядкування для досягнення синергетичного ефекту.

Принциповим є використання технологій позиціонування стратегій боротьби з тероризмом, тобто об’єктивно усвідомлений, систематично повторюваний процес сприйняття соціальним середовищем стратегій боротьби з тероризмом (як способу соціального управління в суспільстві), визнаних переважною більшістю населення. У позиціонуванні основний акцент робиться на значенні стратегій, що превалюють над процесами, за допомогою яких вони формуються. При цьому успіх цих стратегій, відповідно і успіх боротьби з тероризмом загалом, визначається не ефективністю планування й організації антитерористичних кампаній, а сприйняттям цих стратегій населенням, у т.ч. потерпілими від тероризму. На наш погляд, позиціонування стратегій боротьби з тероризмом – вельми вагома частина композитної стратегії протидії тероризму.

Позитивний досвід реалізації такої стратегії має бути врахований при створенні, наприклад, сил спеціальних операцій – спеціального антитерористичного формування, базовим принципом формування якого має стати саме композитний підхід.

Висновки.

Сьогодні Стратегія національної безпеки України “Україна у світі, що змінюється” в оцінках рівня загроз життєво важливим інтересам України і визначенні стратегічних пріоритетів політики національної безпеки та напрямках удосконалення механізмів їх реалізації, на превеликий жаль, терміном “агресія” не оперує. Крім цього, не враховані як загрози ключові елементи гібридної війни, насамперед протидія впливам соціально-інформаційних технологій маніпулювання свідомістю. Зазначене є однією з причин тих значних втрат, які зазнає українське суспільство внаслідок проведення АТО, основний зміст якої зводиться до протидії гібридним викликам сучасного тероризму.

На нашу думку, враховуючи досвід організації та проведення АТО, стратегія протидії новим викликам і загрозам має будуватися на принципах поєднання на рівні системних елементів різних за принципами й змістовним наповненням складових антитерористичних заходів.

Можна констатувати, що Україна сьогодні має реальний шанс формування й реалізації інноваційних стратегій боротьби з тероризмом та супутніми йому викликами. Мова йде не тільки про формування стратегій протидії незаконним збройним формуванням, диверсійно-розвідувальним та терористичним групам і організаціям, а й урахування їх соціального резонансу, вірніше проведення свідомої, цілеспрямованої та контрольованої діяльності, у результаті якої з’являються добре продумані, детально розроблені ще до початку формальної реалізації стратегії, які враховують, прогнозують та при необхідності формують за допомогою спеціальних

інформаційних операцій не тільки реакцію не тільки місцевого населення, а й думку громадськості, геополітичних гравців, блогосферу та інші елементи інформаційного середовища.

Використана література

1. Терроризм : определения и сущность : монография / [А.В. Коростыленко, Б.Д. Леонов, И.Н. Рыжов и др.] ; под общ. ред. В.В. Крутова, И.И. Мусиенко, В.А. Глушкова. – К. : Центр уч.-науч. и науч.-практ. изданий НА СБ Украины. 2014. – 192 с.
2. Рижов І.М. Про перспективи вдосконалення стратегій протидії тероризму // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Сер. “Юриспруденція”. – 2014. – № 9. – (Одеса). – Режим доступу : [//www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9/55.pdf](http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9/55.pdf)
3. Рижов І.М., Леонов Б.Д. Профілактично-правові підходи запобігання тероризму // Інформація і право. – 2013. – № 1(7). – С. 158-162.
4. Рижов І.М. Стратегії боротьби з тероризмом в умовах урегулювання кризових ситуацій соціального характеру // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 5. – С. 150-155.
5. Савин Л.В. Сетецентричная и сетевая война. Введение в концепцию. – М. : Евразийское движение, 2011. – 130 с.
6. Levi M. The Prevention Control of Organised Crime in Europe : The Emerging Global Paradigm? // International Key issues in Crime Prevention and Criminal Justice : papers in celebration of 25 years of HEUNI. – Helsinki, 2006. – P. 92-108.
7. Стратегія національної безпеки України “Україна у світі, що змінюється” : Указ Президента України від 12.02.07 р. № 105 ; із змінами від 08.06.12 р. № 389. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>

~~~~~ * * * ~~~~~